



İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

**BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ**  
**ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ**

Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006

İstanbul 2011

## OSMANLI DEVLETİ'NİN DAHİLİ SİYASETİNDE MİLLET SİSTEMİ

*Agop Garabedian - Romyana Komsalova*

Balkanların karışık etnik tablosu, bu bölgedeki spesifik gelişmelerin ve siyasi, kültürel ve dini ilişkilerin bir sonucudur. Bu süreçte Balkan yarımadasının büyük bir kısmı en görkemli döneminde üç kıtada hüküm süren ve muhtelif etnik-dini menşeli 22 milyon civarında kişiyi idare eden Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil edilmesinin de büyük katkısı olmuştur. Zaten Osmanlı devleti, dinin siyasi hedefler ve çıkarlara nasıl bağlı olduğunun klasik bir örneğini teşkil etmektedir.

Zimmet haklarını kabul eden dayanan İslam dini, Müslüman bir devletin sınırlarında muhtelif monoteist (ehl-i kitâb) dinlerin varolmasına imkân tanımaktadır<sup>1</sup>. Ehl-i zimmet statüsü Müslümanlar ve gayr-i Müslim ancak monoteist dinlere mensup olanlar arasında bir anlaşmaya dayanarak, gayri Müslimlere eman verip onların hayatlarına güvence altına alırken, karşılığında gayri Müslimleri de belli başlı vazifeleri yerine getirmeye zorunlu kılar<sup>2</sup>. Osmanlı Devleti'nde gayr-i müslümler Cizye ödemennin ve bazı haklarının kısıtlanmasının dışında dini hayatlarında da bazı sınırlamalara tâbi ididiler. Onlar haraç vergisi karşılığında kendi topraklarını işleyebilir, Osmanlı idaresi karşısında onları temsil edecek dini liderleri olabilir, dini hayatlarını diledikleri gibi sürdürebilir ve kendilerine has dini kanunlara göre kendi mensuplarını yargılayabilirlerdi<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Bosworth, C. "The Concept of Dhimma in Early Islam", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, ed. B. Braudel, B. Lewis, cilt 1. London-New York, 1982, s. 41; Петрушевский, И. *Ислам в Иране в VII-XV вв.* Ленинград, 1966, 184-185.

<sup>2</sup> Большаков, О. *История халифат. Ислам в Аравии 570-663 гг.* cilt 1, Москва, 1989, s. 37; Петрушевский, И. *Ислам в Иране...*, s. 182; İnalcık, H. "Dar al-ahd", *EI* (2 nd ed.), cilt 2.

<sup>3</sup> Петрушевский, И. *Ислам в Иране...*, s. 183; Генев, Г. "Положението на християните в Турция според мюсюлманското право", *ГСУ-ЮФ*, cilt 18, 1923, s. 35-37; Гиргас, В. *Права христиан на Востоке по мусульманским законам*, СПб., 1865.

Osmanlı İmparatorluğu'nda zimmet statüsü Osmanlı kanunlarında yer almayıp Şeriat hukukuna dayanmakta idi. Bu statünün değişik boyutları hakkında kilise ile ilgili fermanlar, piskoposlara verilen beratlar, kadı hüccetleri, fetvalar ve kalemeye alınan bazı hukuk ve akaid konulu eserler gibi kaynaklarda cüzî olarak bilgi verilmiştir<sup>4</sup>. Bu statünün uygulanması değişik faktörlere bağlı idi. Bu faktörlerden biri de Müslüman ve gayri Müslimlerinin toplumdaki nispi oranı idi. Balkanlarda bu faktör önemli rol oynamıştır. Zira burada yaşayan halkın üçte ikisinden biraz fazlası gayr-i Müslim idi. Bunun dışında bu statü değişik gayri Müslim halklarda farklı olarak da uygulanmakta idi<sup>5</sup>. Çünkü her birine has dini inançlar ile örf ve adetler söz konusuydu<sup>6</sup>.

Buna paralel olarak zimmet statüsü bu toplumların hayatını az çok etkilemekte idi<sup>7</sup>. Örneğin **çingeneler** Osmanlı belgelerinde gerek Müslüman gerekse gayr-i Müslim halkdan farklı bir topluluk olarak kayıtlıdır. "Serbestlik" adı altında bilinen çok özel vergi statüleri dinlerine değil tamamen etnik menşelerine bağlı olup bu topluluğun öteki topluluklardan ayrılması tamamıyla etnik bir prensibe dayanmakta idi. Osmanlı belgelerinde *cemaat* olarak kaydedildikleri halde çingeneler etnik menşelerinden hareketle sosyal anlamda ayrı bir topluluk oluşturmakta idiler. Bundan dolayı da bazı araştırmacılar 15-18. yüzyıla ait Osmanlı belgelerinde kullanılan *cemaat* ve *taife* tabirlerinin daha geç dönemde *millet* tabirinin anlamını taşıdıklarını düşünmektedirler<sup>8</sup>.

**Yahudiler** de Osmanlı topraklarında yaşayan diğer spesifik bir etnik topluluktur. Bunların arasında değişik diller konuşan ve farklı dini törenleri, örf ve adetleri olan gruplar mevcuttu. Avrupa ülkelerinden kovulan Yahudiler Osmanlı topraklarına iltica ettikten sonra tapu tahrir defterlerinde *cemaat-i Yahudiyân* yada *taife-i Yahudiyân* olarak kaydedilmiştir. Yahudi cemaatlerinin havraların

<sup>4</sup> Braude, B. "Foundation Myths of the Millet System", *Christians and Jews...*, s. 77.

<sup>5</sup> Мутафова, Кр. *Старопрестолният Търнов в османската книжнина*, В. Търново, 2002, s. 205-242.

<sup>6</sup> Иванова, Св. "Градските териториални общности и организацията на култа на мюсюлмани и християни", *Турските завоевания и съдбата на балканските народи, отразени в исторически и литературни паметници от XIV-XVIII в.*, В. Търново, 1992; Gradeva, R. "Ottoman Policy Towards Christian Church Buildings", *Etudes Balkaniques*, 1994, № 4; Кил, М. *Изкуство и общество в България през турския период*, С., 2002, s. 128-140.

<sup>7</sup> Иванова, Св. "Малките етноконфесионални групи в българските градове през XVI-XVII в.", *Българският шестнадесети век*, С., 1996.

<sup>8</sup> Иванова, Св. "Преди да се роди българският милет", *Държава & Църква – Църква & Държава в българската история*, С., 2006, s. 150.



çevresinde teşekkül eden ve hahamların liderliğinde uygulanan kendilerine has iç kuralları vardı<sup>9</sup>. Yahudiler de Osmanlı devleti ile yerli cemaatler olarak ilişkide bulunmakta olup, merkezi bir dini örgütü ve temsilcileri yoktu. Bu Osmanlı devletinde gözlemlenen özel bir durum değil, Yahudilikde de genelde merkezi bir dini örgütün olmamasından kaynaklanan bir durumdu.

Yahudiler gibi **Ermeniler** de ayrı yerli cemaatler halinde Osmanlı şehirlerinde ikamet etmekte idiler. Bir şehirde sâkin olan Ermeniler o vilayete has ayrı bir Ermeni cemaati teşkil etmekte idiler. Bunların dışında bu cemaatlere bağlı olmayan dağınık Ermeniler de vardı. Bunlar genelde Osmanlı devleti tarafından verilen imtiyazları kullanarak ticaret amacı ile kasabadan kasabaya dolaşan ve belgelerde *Acem tüccarı* olarak kayıtlı olan İranlı tüccarlardı. Bunlar Rumeli kasabalarının çarşılarında sakin olup, Osmanlı idarecilerinin karşısında ayrı temsilcileri olan farklı bir topluluk teşkil etmiştir. Ancak bunların - özellikle Ermeni kiliselerinde düzenlenen ayinlerde- şehirlerde yerleşik Ermeni cemaati mensupları ile de bağları vardı.

Osmanlı topraklarında yaşayan **Katolikler** de, iki ana gruba mensuptular. Bir yandan imtiyazlı olan yabancı uyruklu Katolik tüccar ve misyonerler vardı ki, bunların arasında konsolos, tüccar ve yabancı uyruk almış genelde Yahudi, Rum ve Ermeniler bulunmaktaydı ve bunlara *müstemen* adı verilmekteydi. İkinci grubu ise Osmanlı tebaasında olan Katolikler oluşturmaktaydı.

Ancak özellikle Balkanlarda Osmanlı sınırları içinde yaşamış olan gayr-i Müslimlerin büyük bir kısmı **Ortodoks Hıristiyanlar** idi. Bu topluluk Osmanlı Devletinin il döneminde daha çok Rum adıyla anılmakta olup, Bulgar, Sırp, Arnavut ve Ulahları da kapsamaktaydı. Bunların da ortak bir kilise örgütü yoktu. İlk başta İstanbul Patrikhanesi ve Ohri Başpiskoposluğu mevcu iken, 1557 yılında üçüncü bir kilise örgütlenmesi olarak İpek patrikhanesi kurulmuştur.

Gayr-i Müslimlerin Osmanlı merkezi idaresinde yer alması ve bu bağlamda Osmanlı devletinin özellikleri Osmanlı araştırmalarında daima tartışılan temel konularından biridir. Bu konunun önemli bir boyutu Osmanlı İmparatorluğu'nun iç siyasetinde *gaza* kurallarının mı yoksa -bazı araştırmalarda "İslam-Hıristiyan ortak yaşamı" olarak vasıflandırıldığı gibi-<sup>10</sup> entegrasyon esaslarının

<sup>9</sup> Cohen, A. "Communal Legal Entities, A Muslim Setting. Theory and Practice: the Jewish Community in 16<sup>th</sup> c. Jerusalem", *Islamic Law and Society*, 1996, 3, s. 1.

<sup>10</sup> Георгиева, Цв. "Газаватът и системата на милетите – две алтернативи в османската политическа система", *Минало*, 1995, № 2; Мутафова, Кр. "Правова регламентация на

mı takip edilip edilmediğidir. Ancak gaza kuralları sadece fetih esnasında uygulanmıştır. Hıristiyanların yoğun olarak yaşadıkları bölgeleri fethedip Osmanlı sınırlarına dâhil ettikten sonra Osmanlılar, Hıristiyanlara karşı düşman değil Osmanlı tebaasına geçmiş bir halk olarak bir tavır sergilemişlerdir. Böyle bir tavır zaten ilk İslam devletlerinde de uygulanan bir prensipti. Ancak Osmanlılar bu tavrı devletin takip ettiği bir siyasi yaklaşıma dönüştürüp **millet sistemi** gibi bir nizam kurmuşlardır.

**Millet sistemi** bilimsel literatürde değişik açılardan oldukça tartışılan bir konudur. Tartışma konusu olan problemlerden biri “millet” tabirinin tam olarak anlamı ve tarih boyunca geçirdiği süreçtir. “Millet” tabiri 19. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı belgelerinde çok nadir rastlanılan bir ıstılahtır. Bu tabir daha ziyade Hıristiyan hükümdarların idare ettikleri halklara işaret etmek için kullanılmıştır. Ancak bazı araştırmacılar “bu tabirin 19. yüzyıldan önce de Osmanlı devletinin sınırları içinde yaşayan gayr-i Müslimler için de kullanılmış olduğunu düşünülmektedirler”<sup>11</sup>.

Araştırmacıların çoğu “millet” teriminin 19. yüzyılın başlarına kadar çok nadir kullanılan bir tabir olduğunu ve buna karşılık Osmanlı idaresinde olan gayri Müslimler için “cemaat” ya da “taife”, yabancı uyruklu olan gayri Müslimler içinse “harbi” ya da “müstemen” tabirinin kullanıldığını kabul etmişlerdir.. Bu araştırmacılara göre “millet” tabiri Tanzimat döneminde kullanıma girmiştir. Örneğin 1856 tarihli Hatt-i Hümayun’da Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan değişik etnik ve dini topluluklar “millet” olarak adlandırılmıştır.

Tartışılan ikinci konu **millet sisteminin tam ne zaman kurulduğu ve bunun esas içeriğidir**. Araştırmacıların çoğu millet sisteminin Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u 1453 yılında fethettikten sonra Ortodoks kilisesine dini faaliyetlerinde bir nevi otonomi ve **Rum milletini** temsil etme hakkını tanımasıyla kurulduğunu düşünülmektedirler. Daha sonraları buna benzer haklar Ermeni ve Yahudi cemaatlere de tanınmıştır. Bu şekilde 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı devleti bünyesinde yerel-idari ve sosyal esasların dışında dini

---

конфесионалните отношения между християни и мюсюлмани в българските земи през XV-XVII в.”, *Религия и църква в България*, С., 1999; Lowry, H. *The Nature of the Early Ottoman State*, New York, 2003.

<sup>11</sup> Ursinus, M. “Millet”, *EI*, cilt 7, s. 61-64; Ursinus, M. “Zur Diskussion um “Milet” im Osmanischen Reich”, *Quellen zur Geschichte des Osmanischen Reiches und ihre Interpretation*, Istanbul, 1994, s. 191-194; Люис, Б. *Възникване на съвременна Турция*, С., 2003, s. 388-389.

esaslar da yer almıştır. Millet sistemi belli başlı topraklarla sınırlı olmayıp muayyen dinlere mensup olan gayr-i Müslimlerin Osmanlı devletinin bünyesi içinde örgütlenmesini amaçlıyordu<sup>12</sup>.

Kendisine özel bir statü verildiğine dâir rivayetin Patrikhane tarafından uydu-  
rulduğuyla alakalı görüşler de mevcuttur. Patrikhane, bu statüyü tanıyan orijinal belgenin kaybolduğunu iddia etmiştir<sup>13</sup>. Tabii, bu rivayetin yaygınlaşmasında Osmanlıların da katkısı olmuştur. Örneğin Mehmet Neşri, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethettikten sonra Ortodoks kilisesinin Katolik kilisesi ile birleşmesine karşı olan Georgius Skolarius'u Genadius adı altında patrik olarak ilan ettiğini ve kendisine imtiyaz belgesi verdiğini yazmaktadır. Bu belge şimdilerde mevcut olmamakla beraber daha sonraları patrik makamında bulunan kişilere verilen beratlarda Patrikhanenin statüsünün **zimmet** kavramı çerçevesinde belirlenmiş olduğu görülmektedir<sup>14</sup>. Patriğin, ona bağlı olan Hıristiyanlardan vergi toplamaya hakkı vardı. Üst seviyeli din adamları cizyeden muaf tutulurdu. Patrik, sinod tarafından seçildikten sonra sultandan berat alırdı. Metropolitlerin seçimi de aynı şekilde idi. 17. Yüzyılın sonlarına kadar piskoposlar **"taife-i kefare piskoposu/metropolit"**, bundan sonra ise **"taife-i Rum piskoposu"** olarak tabir olunurdu<sup>15</sup>.

Osmanlılar Patrikhaneye dini özgürlüğün dışında bazı yargılama hakları da tanımıştır. Bazı araştırmacılar bu hakların daha ziyade din adamları ile, sıradan halk için evlilik, veraset ve miras sorunları gibi özel hukuki meselelerle sınırlı kaldığını düşünmektedirler<sup>16</sup>.

Diğer araştırmacılar 19. yüzyılın başlarına kadar Patrikhaneye tanınan haklar arasında sadece dini işlerin yer almış olduğunu ve Ortodoksları gerçek anlamda idare etmediğini düşünmektedirler. Zaten 1766-67 yılına kadar İstanbul Patrikhanesinin yanı sıra Ohri Başpiskoposluğu ve İpek Sırp Patrikhanesi gibi ayrı

<sup>12</sup> Новичев, А. *История Турции*, cilt I, Ленинград, 1963, s. 76; *Османская империя и страны Центральной и Юго-восточной Европы в XV-XVI вв.*, Москма, 1984, s. 33-34; Иванов, Н. "Система миллетов в арабских странах XVI-XVII в.", *Восток*, 1992, № 6; Бенбаса, Е., Родриг, А. *История на сефардските евреи от Толедо до Солун*, С., 2003, s. 226.

<sup>13</sup> Clogg, R. "The Greek Millet in the Ottoman Empire", *Christians and Jews...*, s. 18-19.

<sup>14</sup> Тодорова, О. *Православната църква и българите през XV-XVIII в.*, С., 1996, s. 144; Кабрда, Й. "Два брата на софийския и видинския митрополит от първата половина на XVIII в.", *ИИБИ*, cilt 7, 1958.

<sup>15</sup> Тодорова, О. *Православната църква и българите...*

<sup>16</sup> *История на Османската империя*, ed. Р. Мантран, С., 1999, s. 520-521.



Ortodoks kilise yapılanmaları mevcuttu. Aynı araştırmacılara göre patriğin sadece dini anlamda değil aynı zamanda etnik anlamda da gerçek bir **“millet başı”** olması Osmanlı devletinin daha sonraki dönemlerinde kaydettiği gelişmelerine paralel bir süreçti<sup>17</sup>.

Bu sorulara açıklık getirebilecek mahiyette olan belgeler din adamlarına verilen Osmanlı belgeleridir<sup>18</sup>. Yunanlı araştırmacı P. Konortas'a göre ilk dönemlerde İstanbul Patriği sadece birkaç **“taife-i kâfir”in başı** olarak vasıflandırılırken, 16. yüzyılın son çeyreğine doğru **“taife”** tabiri çoğul değil artık tekil olarak kullanılmıştır. 18. yüzyılın başlarından itibaren ise bunun yerine **“Rum taifesi”** tabiri kullanılmaya başlanmıştır<sup>19</sup>. J. Kabrda'nın tespitlerine göre 17. yüzyılın sonlarına kadar **“kâfir patriği”**, 18. yüzyılın başlarından itibaren **“Rumyan patriği”**, **“Rum şahitleri”** ve ekseriyetle **“zimmi”** tabirleri kullanılmıştır<sup>20</sup>. 1640'lı yıllarda İpek patriğine verilen bir beratta **“kâfir patriği”** tabiri<sup>21</sup>, daha erken tarihlerde verilen beratlarda ise **“Sırp patriği”** tabiri kullanılmıştır<sup>22</sup>.

Bu bağlamda **“Rum”** tabirinin etnik bir anlamda değil, **“Ortodoks Hıristiyan”** tabirine ifade etmek üzere kullanıldığı açıktır. **“Rum”** tabirinin 18. yüzyılın sonlarından itibaren genel kullanıma başlanması bir yandan Ohri Başpiskoposluğu ve İpek Patrikhanesinin kapatılması, öte yandan din adamları olmayan Rumların İstanbul Patrikhanesinde ve Osmanlı idaresindeki artan tesirine bağlı idi. Bunun dışında başka önemli bir neden de Rum dilinin Ortodoks camiasında ortak bir dil olarak kullanılmış olmasıdır.

Bu şekilde Ortodoks kilisesi Osmanlı öncesi dönemine ait teşkilatını az çok muhafaza etmiş ve Osmanlı devlet sistemi çerçevesinde en düzenli gayri Müslim

<sup>17</sup> *История на Османската...*, s. 415-417.

<sup>18</sup> Kabrda, Й. “Турецкие источники о истории православной церкви в Османской империи”, *ВИИНЮВЦЕ*, 1969, cilt 2, s. 172-173.

<sup>19</sup> Konortas, P. “From Ta'ife to Millet: Ottoman Terms for the Ottoman Greek Orthodox Community”, *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism: Politics, Economy, and Society in the 19<sup>th</sup> c.*, ed. D. Gondicas and C. Issawi, Princeton-New Jersey, 1999, s. 173-175.

<sup>20</sup> Kabrda, Й. “Два берата на софийския и видинския митрополит от първата половина на XVIII в.”, *ИИБИ*, cilt 7, 1958, s. 382, 384, 388-392.

<sup>21</sup> Тричкович, Р. “Српска црква средином XVII века”, *Глас САНУ СССР. Одельные исторических наука*, 2, Београд, 1980, s. 141.

<sup>22</sup> Наумов, Е. “Османское государство и сербская православная церковь”, *Османская империя, система государственного управления, социальные и этнорелигиозные проблемы*, Москва, 1986, s. 121.

örgütlerden biri olmuştur. Bu yapılanma bir yandan Ortodokslara dini ve özel hukuki konularda bağımsızlık kazandırırken, öte yandan bunların Osmanlı idare sisteminde entegrasyonu da sağlamıştır<sup>23</sup>.

Fatih Sultan Mehmed döneminde **Ermeni milleti** de mevcuttu. Bu grubun da Ortodoks kilisesi gibi düzenli bir dini teşkilatı mevcut olmakla beraber tüm Ermenileri kapsamamıştır. Çünkü bazıları **Ermeni milleti** diye bilinen Gregor-yan Ermeni kilisesi, bazıları ise yine merkezi İstanbul'da olan Katolik Ermeni kilisesine mensupken, üçüncü bir kısım da merkezi Eçmiadzin'de olan Ermeni kilise teşkilatına bağlı idi. Bazı araştırmacılar, Ermeniler'de etnik şuurun çok erken dönemlerden itibaren teşekkül etmiş olduğunu ancak dini açıdan değişik kilise örgütlerine mensup olduklarından dolayı farklı milletlere dahil olduklarını belirtmektedirler<sup>24</sup>.

**“Yahudi milleti” tabiri** 15. yüzyılın sonlarında üçüncü bir millet olarak teşekkül etmiştir. Bazı araştırmacılar, İstanbul'da ikamet eden hahambaşının İstanbul dışında meskun Yahudilerin üzerinde fazla etkisi olmadığını ve bu bağlamda Yahudi milletinin Tanzimat'a kadar dini kimlikten daha ziyade etnik kimlik olarak ön plana çıktığını düşünmektedirler<sup>25</sup>. Diğer araştırmacılar, hahambaşının tüm Yahudi cemaatlerinden **“rav akçesi”** diye bilinen bir vergi topladığı için bu millette az çok merkezi dini örgütün de olduğu doğrultusundaki görüşü savunmaktadırlar<sup>26</sup>.

Araştırmacıların bazıları millet sisteminin tam manasıyla 19. yüzyılın ortalarında teşekkül ettiğini düşünmektedirler. Bu araştırmacılara göre millet sistemi din ağırlıklı bir sistemden ziyade dini ve etnik bir yapılanma idi. Bu şekilde **“millet”** tabiri daha modern bir anlam kazanmaktadır ki, sadece idari ve dini değil, aynı zaman bir nevi siyasi vasfı da olan bir sosyal bünye olarak düşünülmekte-

<sup>23</sup> Kabrda, J. “Les documents turcs relatifs aux droits fiscaux des metropolitans orthodoxes en Bulgarie du XVIIIe siècle”, *AO*, 26, 1958; Pantazopoulos, N. *Church and Law in the Balkan Peninsula During the Ottoman Rule*, Thessaloniki, 1967, s. 13; Papadopoulos, T. *Studies and Documents relating to the History of the Greek Church and People under Turkish Domination*, Brussels, 1952, s. 4-13; Снегаров, И. *История на Охридската архиепископия*, cilt 1-2, С., 1995.

<sup>24</sup> *История на Османската империя...*, s. 511; Bardakjian, R. “The Rise of the Armenian Patriarchate of Constantinople”, *Christians and Jews...*, s. 93-99; Barsoumian, H. “The Dial Role of the Armenian Amira Class within the Ottoman Government and the Armenian Millet (1750-1850)”, *Christians and Jews...*, s. 171-172.

<sup>25</sup> Иванова, С. *Преди да се роди...*, s. 147.

<sup>26</sup> Epstein, M. “The Leadership of the Ottoman Jews in the 15<sup>th</sup> and 16<sup>th</sup> Centuries”, *Christians and Jews...*



dir<sup>27</sup>. Ancak dini niteliği millet sisteminin temelinde esas önemiyetini korumuştur<sup>28</sup>. Tanzimat döneminde düzenlenen millet sisteminin asıl amacı Osmanlı devletinin bütünlüğünü zedelemeyecek bir düzenin kurulmasıdır. Bu sisteme mensup grupların içinde de bunların ne gibi siyaset takip edecekleri konusunda din adamları ile dini teşkilata mensup olmayan bazı aydınlar arasında tartışma ve çatışmalar ortaya çıkmıştır<sup>29</sup>.

Yüzyıllar boyunca ortak bir **Rum milletine** mensup olan halklar 19. yüzyılda modern anlamda bir millete dönüşme sürecinde sorunlar yaşamışlardır. Bu süreç esnasında bu halkların Rum Patrikhanesinden ayrılmaları ve Osmanlı devleti tarafından müstakil bir millet olarak tanınmaları onay gerektirmekteydi<sup>30</sup>. Fakat Bulgarlar ve diğer Ortodoks halklar 19. yüzyılın ortalarına kadar “eski” Rum milletine bağlı kalmak zorunda idiler zira kendilerine ait bir kilise örgütünden mahrumdular<sup>31</sup>. Bundan dolayı Rumların etkisi altında olan Rum milleti çerçevesinde millet sisteminin sağladığı haklarını kullanmak zorunda idiler<sup>32</sup>.

Yukarıda üzerinde kısaca durduğumuz millet sistemi hakkındaki bilgilerden hareketle bazı sonuçlara varılabilir.

1. Zimmet statüsü Müslüman olan Osmanlı devleti sınırlarında gayri Müslimlerin gerek birey gerekse topluluk olarak hukuki statülerini belirlemiştir. Buna dayanarak da temsili merkezi makamları ve belli başlı dini hiyerarşileri olan ayrı **cemaatler** yada **milletler** halinde Osmanlı devletine entegre edilmişlerdir<sup>33</sup>.

<sup>27</sup> Goffman, D. “Ottoman Milleti in the Early 17<sup>th</sup> c.”, *New Perspectives on Turkey*, fasc. 11, 1994; Goffman, D. *Ottoman Empire and Early Modern Europe*, Cambridge, 2002, s. 135.

<sup>28</sup> *История на Османската империя...*, s. 510.

<sup>29</sup> Ломидзе, Е. “К вопросу о раннеосманской религиозной политике в отношении христиан на завоеванных землях”, *Османская империя и народы Центральной, Восточной и Юговосточной Европы и Кавказа в 15-18 в. Славяне и их соседи*, вып. 4, 1992; Ломидзе, Е. “Становление политики Мехмеда II в отношении христианов (православных и католиков) после падения Константинополя”, *Османская империя и народы Центральной...*; Inalcik, H. *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, London, 1979.

<sup>30</sup> Anagnostopoulou, S. “The Terms Milletç Genos (“Christian Orthodox race”), Ethnos (Nation), Oikoumenikotita (Ecumenicity), Alytrotismos (Irredentism) in Greek Historiography”, *The Passage from the Ottoman Empire to the Nation-States*, Istanbul, 2004, s. 44.

<sup>31</sup> Тодорова, О. “Православната църква в българското социално пространство през ранните столетия на османско владичество”, *Българската църква през вековете*, С., 2003, s. 117-118; Тодорова, О. *Православната църква и българите...*, s. 38-46.

<sup>32</sup> Китромилдис, П. *От кръста към флага*, С., 1999, s. 105-108.

<sup>33</sup> Ломидзе, Е. “К вопросу о раннеосманской религиозной политике в отношении христиан на завоеванных землях”, *Османская империя и народы Центральной, Восточной и*

Burada 15. yüzyılda kurulan Rum, Ermeni ve Yahudi milletlerini kastetmekteyiz ki, bunların bazı araştırmacılar tarafından Tanzimat döneminde yeniden düzenlenen millet sisteminden farklı olduğu düşünülmektedir.

2. Milletlerin Osmanlı devlet bünyesindeki yeri hakkında çok farklı bazı hallerde tamamen birbiriyle çelişkili görüşler mevcuttur. Bazı araştırmacılara göre millet sistemi gayr-i Müslim toplulukların gelişmelerini sınırlamış ve modernleşmeleri için fazla imkân sağlamamıştır. Diğer araştırmacılar, millet sisteminin gayr-i Müslimlerin Osmanlı sosyal bünyesine entegrasyonunu sağladığını ve sonuçta bunların Osmanlılaştığını ifade etmektedirler. Üçüncü bir görüşe göre ise, millet sistemi gayri Müslim toplulukların özelliklerini muhafaza ederek modern anlamda millete dönüşmelerini garanti etmiştir<sup>34</sup>.

3. Bulgar araştırmacılarından birçoğu Ortodoks Bulgarların 15. yüzyılın ortalarında kurulan Rum milletine dâhil edilmelerini Osmanlı idaresinin en olumsuz sonuçlarından biri olarak kabul etmektedirler<sup>35</sup>. Modern anlamda **Bulgar milletinden** ilk defa **Bulgar Ekzarhlığı'nın** kurulmasına izin veren 1870 tarihli Osmanlı fermanında bahsedilmektedir<sup>36</sup>. Ancak bu fermanla bahsedilen **Bulgar milletine** Katolik Bulgarlar ve genelde Ortodoks olmayan Bulgarlar dahil olmayınca bu tabir de etnik mefhumundan ziyade dini bir vasıf taşımaktadır.

---

*Юго-восточной Европы и Кавказа в 15-18 в. Славяне и их соседи*, вып. 4, 1992; Ломидзе, Е. "Становление политики Мехмеда II в отношении христианов (православных и католиков) после падения Константинополя", *Османская империя и народы Центральной...*; Inalcik, H. *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*.

<sup>34</sup> Karpat, K. *An inquiry into the Social Foundations of Nationalism in the Ottoman State: from Social Estates to Classes, from Millets to Nations*, Princeton, 1973, s. 22; *История на Османската...*, s. 510; Иванова, Св. "Преди да се роди българският...", s. 136.

<sup>35</sup> Тодорова, О. *Православната църква и българите през XV-XVIII в.*, С., 1996; Георгиева, Ц., Н. Генчев. *История на България XV-XIX в.*, С., 1999, s. 192-226.

<sup>36</sup> Ников, П. *Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения*, С., 1971; Маркова, З. *Българското църковно-национално движение до Кримската война*, С., 1976; Маркова, З. *Българската екзархия 1870-1879 г.*, С., 1989; Anagnostopoulou, S. "The Terms Milletç Genos ("Christian Orthodox race")..." s. 42.